

Biznárová, Lucia

Podoby angažovanosti v súčasnej slovenskej poézii

In: *Česká a slovenská poezie: slovo a mlčení : kolektivní monografie*.
Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Brno: Galium, 2015, pp.
[19]-25

ISBN 978-80-905336-8-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81572>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Lucia Biznárová (Nitra)

Podoby angažovanosti v súčasnej slovenskej poézii

Abstrakt

Štúdiá sa zameriava na interpretáciu výrazových tendencií súčasnej slovenskej poézie s angažovanými prvkami. Porovnáva českú a slovenskú poéziu a analyzuje básnickú zbierku Kataríny Kucebelovej a básne Michala Habaja. Angažované tendencie v súčasnej slovenskej poézii súvisia najmä s medializovanými kauzami potláčania ľudských práv. V básňach vystupuje dezorientovaný lyrický subjekt, ktorý je manipulovaný mocenskými stratégiami, obmedzujúcimi slobodu jednotlivca. Básne sa zaoberajú existenciálnymi otázkami súčasného človeka, čím sa stávajú nadčasovými a esteticky presvedčivými.

Kľúčové slová: angažovaná poézia; lyrický subjekt; mlčanie; civilizačné otázky; individualita človeka

Abstract

Engagement Versions in Contemporary Slovak Poetry

The study focuses on the interpretation of expressive tendencies of contemporary Slovak poetry with committed elements. It compares the Czech and Slovak poetry and analyzes poems of Katarina Kucebelova and poems Michal Habaj. Committed tendencies in contemporary Slovak poetry are mainly related to media presented cases on denial of human rights. In the poems, a disoriented lyrical subject appears, which is manipulated by power strategies, limiting the individual freedom. The poems deal with existential questions of contemporary man, making them timeless and aesthetically convincing.

Key words: engaged poetry; lyrical subject; silence; civilizational issues; human individuality

Spôsoby, akými sa poézia vyjadrovala v minulosti a vyjadruje sa v súčasnosti sú rôzne, no v centre jednotlivých lyrických koncepcií stojí vyslovené či napísané slovo básnika, pre ktorého je poézia nástrojom vyjadrovania osobného vzťahu k predmetnej realite. Pretože v jadre angažovanej poézie stojí požiadavka aktívneho zaujatia postoja, vypovedania, presvedčenia, ba dokonca vykričania, stojí angažovaná poézia svojou výpovednou hodnotou proti mlčaniu.

Do slovenského literárneho kontextu v ostatnom období pribúdajú básne a básnické zbierky, ktoré sú tematicky situované do aktuálnej prítomnosti a kriticky reagujú na práve prebiehajúce spoločenské, politické, sociálne a kultúrne pomery nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Tematicky sa zameriavajú najmä na medializované kauzy, nábožensko-etické spory súčasnosti, vojnové konflikty vo svete, terorizmus, formy rasovej neznášanlivosti či rôzne prejavy agresie namierené proti slobode jednotlivca. Do motivicko-tematickej roviny týchto básní preniká apel

na morálne hodnoty súčasnej spoločnosti a zobrazuje sa ambivalentnosť medzi ľudských vzťahov väčšinovej spoločnosti. Vznikajú básne s existenciálnou hĺbkou, ale aj s radikálne zaujatým postojom voči mocenským, politicko-spoločenským mechanizmom. Z tohto dôvodu literárni vedci a kritici pri interpretácii nových básnických zbierok v poslednom čase opakovane používajú výrazy angažovanosť, angažované písanie či angažované postoje.

S podobnými tendenciami sa môžeme stretnúť aj v českom literárnom kontexte, v ktorom sa diskusie o angažovanej poézii rozvíjajú už niekoľko rokov a súvisia aj s názormi českých vedcov, básnikov a kritikov, ktorí požadujú zmenu poetiky. V časopise *Psí víno* sa dokonca objavilo programové vyhlásenie o potrebe poézie, ktorá by priamo reagovala na spoločenské udalosti. *Psí víno* vo svojom manifeste apelovalo na propagáciu experimentálnych textov, zbavenie sa nánosu tradičného posudzovania poézie a príklon k otvorenému tematizovaniu aktuálnych spoločenských otázok: „*Jsou nám blízké texty, které nemanifestují zaručenou kvalitu, nemají strach ohýbat literární tradici, reflektují aktuální stav jazyka i komunikace a jejich autoři kriticky uvažují o možnostech živé poezie v proměnlivém kontextu. Texty, které se nevyhýbají akutním tématům a nenechají se svázat dogmatem nadčasovosti umění.*“¹ Vyhláseniu predchádzal celý rad znepokojujúcich diskusií v súvislosti s krízou českej literatúry v jej odtrhnutí od čitateľskej životnej empirie, v odmietaní reagovať na aktuálne spoločenské témy, nezrozumiteľnosti, a straty čitateľskej príťažlivosti.² Štefan Švec v článku *Krize české literatury* tento stav opísal: „*Jediné, co se nechte, je současná ‚vysoká‘ česká literatura. Právem. Žije si svým vlastním životem, je od čtenářů odtržena skoro tolik jako literární věda od literatury. Nedokáže přinášet témata. Zahraniční spisovatelé mají pro české čtenáře přitažlivější a bližší texty než ti domácí.*“³

Vzájomné kontakty časopisu *Psí víno* so slovenskými básnikmi do značnej miery ovplyvnili aj smerovanie slovenskej poézie. V porovnaní s českou literatúrou však na Slovensku doposiaľ neprebehli intenzívnejšie diskusie o výrazových tendenciách súčasnej poézie, hoci čiastkové názory môžeme pozorovať v štúdiách a recenziách niekoľkých slovenských kritikov: Ivana Hostová, Ján Gavura, Derek Rebro, Michal Rehúš, Jaroslav Šrank.

Ak by sme označili tvorbu autorov, ktorí rôznymi spôsobmi vyjadrujú výhrady k spoločenskému usporiadaniu pojmom angažovaná poézia, neboli by sme presní. Samotný výraz má totiž v literárnej histórii, nielen v slovenskej, rad najrôznejších východísk, ktoré sú späté najmä s politickou organizáciou štátu. Azda najviac sa označenie angažovaná poézia používa v súvislosti so slovenskou poéziou päťdesiatych a neskôr aj sedemdesiatych rokov 20. storočia. Angažovaná poézia sa v tomto

¹ *Psí víno* 2010, 3. strana obálky.

² PIORECKÝ, Karel: *Česká literární kultura 2001–2010*. In: FIALOVÁ, A. (ed.): *V souřadnicích mnohosti*. Praha: Academia, 2014, s. 39.

³ ŠVEC, Štefan: *Krize české literatury. Pár povrchních marketingových keců*. A2, 2008, č. 13, s. 16.

období spájala najmä s politickou propagandou, zobrazovala nekritický pohľad na život, zjednodušovala obraz spoločnosti v zmysle politickej ideológie, vytvárala čierno-biele vnímanie sveta. Básne plnili predovšetkým agitačnú a propagačnú funkciu.⁴

Súčasná poézia, reflektujúca spoločenskú situáciu, sa v zásade odlišuje od angažovanej lyriky v období totality odmietavým postojom voči politickým prejavom. Priamočiaro odhaľuje poklesky a zlyhania demokratického systému. Básne zobrazujú komplikovanosť a problémovosť sveta, v ktorom zlyhávajú základné princípy humanity. Individualitu jednotlivca ovplyvňujú aj konzumné, spotrebiteľské stratégie a obmedzujúce sociálne rámce. Derek Rebro v tejto súvislosti upozorňuje, že „básne sú významovo jednoznačnejšie, nie však jednorozmerné.“⁵ Tým sa zároveň odlišujú od angažovanej poézie päťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Označiť pojem angažovaná poézia súčasné tendencie v tvorbe niektorých autorov by preto bolo nepresné a zavádzajúce. Azda prínosnejšie by bolo, hľadať nové spôsoby, ktorými by sa súčasná poézia charakterizovala.

Najexplicitnejšie svoj kritický pohľad na súčasnú spoločnosť vyjadruje časť autorov, ktorých doterajšiu tvorbu Jaroslav Šrank zaradil pod pojem experimentálno-dekonštruktívna poézia. Patria sem básnici, ktorí svojimi zbierkami cielene popierali produktivnosť evokačnej a svednej lyriky bezprostredne odkazujúcej na subjektívny zážitok a sústredili sa na odsentimentalizovanie výrazu a tematickú desubjektívizáciu textu.⁶ Z tohto pohľadu považujem za najvýraznejšie básnické zbierky a básne Kataríny Kucbelovej a Michala Habaja. V súčasnosti je možné v tvorbe týchto autorov evidovať odklon od sterilného, experimentálneho písania smerom k civilnejším, subjektívnejším, intímnejším formám, so zdôrazneným apelom na morálne hodnoty súčasnej spoločnosti. Podobne na civilizačné problémy reaguje aj poeticky tradičnejšie orientovaná Mária Ferenčuhová, ktorá sa vo svojej knihe *Ohrozený druh* zameriava predovšetkým na ekologické problémy súčasnej spoločnosti a ich dopad na radového občana. Novodobé, ale aj historické manipulácie s individualitou človeka odhaľuje v knihe *Identity* aj poetka Marcela Veselková.⁷

⁴ MARČOK, Viliam a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, s. 74.

⁵ REBRO, Derek: *Spoznaj svojho suseda*. Dostupné na: <http://www.glosolalia.sk/news/derek-rebro-spoznaj-svojho-suseda>. Získané dňa 5. 12. 2014.

⁶ ŠRANK, Jaroslav: *Individualizovaná literatúra*. Bratislava: Cathedra, 2013, s. 382.

⁷ Rôzne formy angažovanosti môžeme nachádzať aj v tvorbe iných básnikov – napríklad u mladšej generácie autorov: Mirka Ábelová, Michal Rehúš či Vlado Šimek. Ich texty sú svedectvom o manipulácii s individualitou človeka, politickej nespravodlivosti či rôznych neduhoch a stereotypoch viažucich sa nielen na politické a sociálne problémy, ale aj na fungovanie slovenskej literárnej scény. Umelecké stvárnenie tejto poézie je však v mnohých ohľadoch nedostačujúce, diskutabilné, ba prvoplánové. Výrazným nedostatkom ich básní je najmä krátkodobá aktuálnosť, ktorá je limitovaná na každodenné javy a udalosti, ktoré sa časom, bez poznania dobového kontextu, môžu stať iba viac či menej vydatým dokumentom doby, reflexiou spoločenskej nespokojnosti alebo osobnej krivdy.

Autori do svojej poetiky vnášajú kritický pohľad na svet, v ktorom zlyhávajú základné princípy demokracie, humanity, silnejú radikálne názory potláčajúce práva menších či marketingové stratégie manipulujúce individualitu jednotlivca. Človek je zobrazený ako bábka v rukách mocenských skupín, ktoré sa usilujú prezentovať jednorozmerný pohľad na svet a vedú tak k názorovej a preferenčnej uniformite. Na rovine výrazu autori opúšťajú postmodernú textovú hru, upriamujú pozornosť čitateľa na medziľudské vzťahy, zdôrazňujúc emocionálne prežívanie lyrického subjektu a jeho skúsenosť s frustrujúcim svetom. Literárna kritika pri interpretácii týchto kníh poukazuje aj na vyššiu interpretačnú prístupnosť textov a vyrovnávanie sa s novodobou lokálnou históriou.⁸ Základnými výpovednými jednotkami sú intencionálne výzvy: „*keď vyrastieš, nesmieš sa vrátiť / nesmieš prehovoriť / ich zbraňami*“⁹; opis predterminálneho stavu vecí: „*pokazili sme takmer všetko. / Posunuli, vychýlili, rozbili, zodrali, / zapratali, zašpinili – / a teraz plombujeme, / narýchlo spúšť / zalievame betónom*“¹⁰ alebo priamočiary apel na zlyhávanie princípov humanity: „*teraz si myslíte, že ste ľudskými bytosťami // a ste: // ibaže nikdy nebudete // tým Človekom, // ktorého sme do vás // vložili. // nesiete obraz // a ten obraz // vás prenáša // zo storočia do storočia // až kým nebudete zbytoční.*“¹¹

Mlčanie ako nástroj obrany

Katarína Kucbelová na sklonku roka 2013 vydala básnickú zbierku *Vie, čo urobí*. Prevažne naratívne texty reagujú na niekoľko krízových udalostí, ktoré sa odohrali na Slovensku za posledné obdobie. Identifikuje konkrétne formy verejného násillia tak, ako sú známe z mediálnej tlače – azda najzreteľnejšie čítame odkazy na strelbu v Bratislavskej Devínskej Novej Vsi. Angažovanosť zbierky súvisí s výberom aktuálnych, často medializovaných tém medziľudskej netolerance a odsudzovania akejkoľvek inakosti človeka. Individualita jedinca zaniká v kolektívnom hlase väčšiny: „*zdá sa, že vrieskajú spoločne, ale nie je to tak / vreštia, lebo vreštia ostatní.*“¹²

Jednotlivé básne indikujú obavy z „uniformizácie más“ a zo straty historického vedomia ľudí, ktorí tieto masy tvoria. Lyrický subjekt, zmietaný neistotou súčasného sveta, nie je nezaujatým komentátorom fikčnej reality, ale citlivo reaguje na sprítomnené hrozby a obavy, ktorých je svedkom a prenikajú do jeho prežívania.

V kontexte fikčného sveta básne subjekt nenachádza priestor na osobnú, ba osobnostnú odlišnosť, preto jeho správanie vedie ku stagnácii, neschopnosti obhájiť si právo na vlastnú „inakosť.“ Táto stagnácia je vyjadrená núteným mlčaním, ktoré

⁸ HOSTOVÁ, Ivana: *Betóny, brizolity, omietky*. Romboid 49, 2014, č. 5 – 6, s. 95.

⁹ KUCBELOVÁ, Katarína: *Vie, čo urobí*. Bratislava: Artforum, 2013, s. 28.

¹⁰ FERENČUHOVÁ, Mária: *Ohrozený druh*. Bratislava: Ars Poetica, 2012, s. 64.

¹¹ HABAJ, Michal: *Pochod*. Vlna – časopis o súčasnom umení a kultúre 15, 2014, č. 60, s. 73.

¹² KUCBELOVÁ, Katarína: *Vie, čo urobí*. Bratislava: Artforum, 2013, s. 14.

je zdôraznené druhou osobou singuláru: „*ty mlčíš / nehýbeš sa a odmietaš / aby sa tvoj hlas spojil s ich hlasmi / aby postupoval ako páchnuci tieň.*“¹³ Mlčanie je prejavom krajného nesúhlasu, odporu k prostrediu, ktoré ho obklopuje. Je zároveň výrazom strachu z uniformnej spoločnosti. Na druhej strane však predstavuje ambivalentnosť takéhoto postoja, neistotu kolektívnej jednoty, zlyhávanie princípov komunikácie a dezorientáciu lyrického subjektu: „*nikto nestíchne s tebou / boja sa ťa, násilím ti bránia mlčať / každý tvoj vynútený výkrik ich upokojí.*“¹⁴

Autorka nepracuje s komplikovanou metaforikou, jej verše sú explicitnejšie, úsečnejšie a dynamickejšie. V básni *Branné cvičenie* prostredníctvom minimalizácie a enumerácie prvkov heslovito vymenováva príčiny ľudskej neznášanlivosti odsudzujúcej všetko iné, odlišné ako predstavy kolektívnej masy: „*brániš sa pred tým, kto má väčší a lepší dom, pozerá / iné televízne programy, má telesnú zvláštnosť, je / krajší, volí inú politickú stranu, platí dane, hovorí sa / o ňom, že je prekliaty, je inteligentnejší.*“¹⁵ Sprítomnené obavy z „inakosti“ prerastajú do obrazu násilia a agresie, ktorý nadobúda sarkastický až extrémny charakter: „*niekedy ho stačí zosmiešniť, niekedy zastrašiť, niekedy / uraziť, niekedy jednoducho nekomunikovať, nevšimáť si, / niekedy zbiť, niekedy zabiť, musíš byť na pozore, / [...].*“¹⁶

Mlčať a odsúdiť

Aktuálnu spoločenskú situáciu reflektuje v tvorbe aj **Michal Habaj**, ktorý je vo svojej výpovedi najradikálnejší, najadresnejší, najexplicitnejší a najprovokatívnejší. Jeho básne vychádzajú z hlbokého mravného a existenciálneho znepokojenia. Všíma si najmä také neduhy spoločnosti, ktoré vedú k odsudzovaniu, k nenávisťi, násilium a ľudskej neohľadupnosti. Otvorene kritizuje politický systém, ktorý vníma ako novú formu totalitného establishmentu a zaujíma voči nemu negatívny postoj. Básne predstavujú rozsiahlejšie skladby s katastrofickým, apokalyptickým, ba postapokalyptickým záverom. Týmto spôsobom Habaj nadväzuje na tendencie, ktoré naznačoval už vo svojej predchádzajúcej tvorbe, pričom sa jednotlivé motívy apokalypsy, zániku ľudstva ďalej rozvíjajú a gradujú. Jediniec je zobrazený v deziluzívnom stave neustále číhajúceho ohrozenia, manipulácie a potlačania základných ľudských práv.

Báseň *Obžaloba* začína dôrazným, vehementným vyhlásením „*Volám sa Michal Habaj a chcem vám porozprávať o vašej smrti*“¹⁷ a reaguje na tzv. koncept tradičnej rodiny, odsudzujúci rôzne druhy spolužitia, ktoré nevychádzajú z chápania rodin-

¹³ Ibidem, s. 27.

¹⁴ Ibidem, s. 28.

¹⁵ Ibidem, s. 20.

¹⁶ Ibidem, s. 21.

¹⁷ HABAJ, Michal: *Obžaloba*. Kloaka – magazín experimentálnej a nekonvenčnej tvorby 5, 2014, č. 1, s. 30.

ného zväzku, ako ho charakterizuje katolícka cirkev. Práve tá v súčasnosti tieto „odlišnosti“ označuje za rôzne formy deviácie a verejne ich v médiách odsudzuje. Habaj na tento koncept reaguje proklamáciou, v ktorej sarkasticky odsudzuje názory, potláčajúce slobodu človeka a podporujúce tak násilie a agresivitu. Lyrický subjekt, zastupujúci kolektív, sa štylizuje do úlohy cynika, čím sa báseň stáva apelatívnejšia a nástojčivejšia: „*boli a sú nehodní / nášho súcitu, / našej dôvery, / nášho zľutovania / (kresťanskej lásky!) / o čo im išlo? / o nastolenie / Armagedonu / v našich dušiach!*“¹⁸ Dôsledkom takéhoto postoja je šírenie radikálnych názorov potláčajúcich základné práva človeka. Proti individualite stojí kolektív, ktorý je zobrazený ako masa ľudí v strachu a neistote z odlišných názorov a preferencií, čoho dôsledkom je nárast radikalizmu: „*Boh nám vrátil zbrane, / o ktoré sme prišli / v ľživej demokracii. / už nás neoklamú. / (hrmocú vozne, / wagon-lits, do Treblinky). / Rómovia, traste sa!*“¹⁹

Podobne ako u Kataríny Kucbelovej sa aj u Michala Habaja mlčanie spája s výrazom osobného zaujatia lyrického subjektu. V básni *Idol* sa subjekt štylizuje do pozície Boha, keď sugestívnym výrokom zdôrazňuje vlastnú pozíciu nadradenosti a všemohúcnosti: „*Nestal som sa Bohom / preto, aby som sa riadil / vašimi názormi. / Budete tu sedieť, / mlčať / a zabíjať. [...] Nebojte sa moru, chorôb, smrti ani obezity, / to všetko sú len mená vášho smútku, / ktorého vás zbavím / násilím, dôverou a láskou. / takto vonia požehnanie. [...] A teraz mlčte, sedte tu / a zabíjajte, / vaše klávesnice sú horúce / a čakajú na ľudskú krv.*“²⁰ Tým, že proklamácia prevracia tradične chápanú predstavu o Bohu ako o šíriteľovi lásky k blízkym sa báseň stáva radikálnejšia, adresnejšia. Nadobúda existenciálny rozmer a anticipuje zánik. Výzva k mlčaniu znamená tichý súhlas s aktom násilia, pasivitu. Zároveň proklamovaním negatívneho postoja upriamuje pozornosť na humánnu aspekt.

Básne, ktoré v ostatnom čase do slovenskej literatúry prenikajú, reagujú na odhodlanie postaviť sa proti väčšinovému zlu a násiliu. Mlčanie v súčasnej poézii znamená nielen pasivitu, ale aj strach jednotlivca vystupovať voči väčšinovej spoločnosti. Slová básnikov stoja týmto spôsobom proti kolektívnemu mlčaniu.

S problematikou angažovanej poézie úzko súvisí otázka umeleckej hodnoty básní. Pretože základnou črtou angažovanej poézie je dôraz na obsah, ktorý je vyzdvihovaný nad úroveň formy, angažovaná poézia sa môže zredukovať na angažované písanie bez estetickkej funkcie. Na to, aby si angažovaná poézia zachovala svoju umeleckú hodnotu, nesmie byť iba poéziou opisnou, ale problémovou a mnohorozmernou. Mnohé básne, ktoré do slovenskej poézie pribudli v ostatnom čase skúmajú existenciálne otázky človeka v súčasnej spoločnosti, čím nadobúdajú nadčasový rozmer a stávajú sa aj umelecky presvedčivými.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, s. 31.

²⁰ HABAJ, Michal: *Idol*. Tvar 25, 2014, č. 10, s. 22.

Literatúra

Psí víno: $(1 \times \text{ANO}) + (21 \times \text{NE}) = x$ 2010, č. 51, 3. strana obálky.

HABAJ, Michal: *Idol*. Tvar 25, 2014, č. 10, s. 22 – 23.

HABAJ, Michal: *Obžaloba*. Kloaka – magazín experimentálnej a nekonvenčnej tvorby 5, 2014, č. 1, s. 30 – 32.

HABAJ, Michal: *Pochod*. Vlna – časopis o súčasnom umení a kultúre 15, 2014, č. 60, s. 71 – 73.

HOSTOVÁ, Ivana: *Betóny, brizolity, omietky*. Romboid 49, 2014, č. 5 – 6, s. 99 – 101.

FERENČUHOVÁ, Mária: *Ohrozený druh*. Bratislava: Ars Poetica, 2012. 71 s.

KUCBELOVÁ, Katarína: *Vie, čo urobí*. Bratislava: Artforum, 2013. 36 s.

MARČOK, Viliam a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006. 496 s.

PIORECKÝ, Karel: *Česká literární kultura 2001–2010*. In: FIALOVÁ, A. (ed.): *V souřadnicích mnohosti*. Praha: Academia, 2014. s. 13 – 48.

REBRO, Derek: *Spoznaj svojho suseda*. Dostupné na: <http://www.glosolalia.sk/news/derek-rebro-s-poznaj-svojho-suseda>. Získané dňa 5. 12. 2014.

ŠRANK, Jaroslav: *Individualizovaná literatúra*. Bratislava: Cathedra, 2013. 465 s.

ŠVEC, Štefan: *Krize české literatury. Pár povrchních marketingových keců*. A2, 2008, č. 13, s. 16.

Mgr. Lucia Biznárová

Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, Filozofická fakulta UKF v Nitre

Štefánikova 67, 949 74 Nitra – Slovensko

lucka.biznarova@gmail.com

